
DE THERESIANEN KOMEN TERUG NAAR GENT

Gent, St.-Kathelijnestraat nr. 11,
Huis de Pelikaan

Na onze publicatie over de geschiedenis van het Gentse Theresianenklooster tijdens het Ancien Regime¹ brengen we het relaas van de Gentse Theresianen op het einde van het Oostenrijks regime, tijdens de Franse omwenteling en de terugkering van deze religieuzen naar hun oud-klooster aan de Gentse Theresianenstraat.

Na de opheffing (1783)

Ons vorig artikel over het Gentse Theresianenklooster (o.c.) eindigt met de opheffing van de orde en de verbeurdverklaring van hun goederen. Na de opheffing in 1783 van het Theresianenklooster werden de gronden verkocht. Samen met de bijhorige gronden werd op 12 december 1786 het goed in acht loten geveild door de zgn. “Religiekasse”²

Inmiddels waren vier zusters uit het Gentse klooster, de overste Courtens en de religieuzen Carbonelle, Holvoet en Forwarge, gevlucht naar het Karmelietenklooster te Gisors in Frankrijk. Dankzij de voorspraak van Louise de France, Karmelietes te St.-Denis en dochter van Lodewijk XV, mochten de Karmelietessen hun toevlucht zoeken in de Franse kloosters van deze gemeenschap. Zuster de Ghellinck d'Elseghem, een lid van een oud adellijk Gents geslacht³, zocht samen met de Kortrijkse Theresianen een onderkomen bij de Karmelietessen te Autun. De overige Gentse Theresianen zochten hun toevlucht tot de Gentse begijnen of bij hun familie.

In 1789 brak de Brabantse Omwenteling uit, deze opstand was gericht tegen het Oostenrijkse gezag in de Zuidelijke Nederlanden in 1789-1790.

Aan de oorsprong van de revolte lagen de maatregelen van keizer Jozef II, die zowel bij progressieven als bij conservatieven op weerstand stuitten.

Op 7 januari 1790 riep het Soeverein Congres de Verenigde Belgische Staten uit.

Lang duurde de onafhankelijkheid niet. Tussen 24 november en 7 december 1790 werden de Zuidelijke Nederlanden heroverd; de Verenigde Belgische Staten werden opgeheven en het oude bewind werd in ere hersteld.

Inmiddels was wel de keizer koster Jozef II overleden op 20 februari 1790 te Wenen.

In die periode keerden de Theresianen terug naar Gent, waar ze hun klooster en goederen opnieuw trachtten te verwerven. De nieuwe eigenaars wilden niet afzien van hun pas verworven goed en de 15 zusters moesten zich tevredenstellen met een ruime woonst aan de Gentse Sint-Kathelijnestraat. Op 15 november 1790 betraden zij hun nieuw oratorium, het "Huis de Pelikaan" (thans: nr. 11) met de prachtige barokgevel⁴.

Sommige eigenaars haastten zich met de bouw van nieuwe woningen op de gronden van de voormalige Theresianen.

In 1792 nam dhr. Morel de intrek in zijn nieuw hotel op de hoek van de Holen de Theresianenstraat, een vrij classicistische woning die later in drie huizen werd opgedeeld (thans nrs. 54-56-58)⁵.

Op 12 november 1792 werd Gent voor de eerste maal bezet door de Fransen. Op 29 maart 1793 werden onze gewesten opnieuw bestuurd door de Oostenrijkers. Op 11 juli van hetzelfde jaar werd Vlaanderen definitief bezet door de Fransen.

In 1793 vervoegden zich bij de zusters in het "Huis de Pelikaan" in de Gentse St.-Kathelijnestraat enkele discalsen, die ook verdreven waren uit hun klooster aan de Gentse Burgstraat.

Het oude oratorium van de Theresianen (1843-1844), thans de kapel van H.T.I. St.-Antonius die binnenkort gesloopt wordt.

In 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden officieel geannexeerd bij Frankrijk, waardoor de katholieke kerk aan banden werd gelegd.

Op het plan van Gent door Goethals in 1796 wordt noch in de Holstraat, noch in de Theresianenstraat melding gemaakt van de gebouwen van het klooster. Op dat plan wordt wel de Pelikaan in de Sint-Katelijnestraat aangeduid als Theresianenklooster⁶.

De rust van de teruggekeerde Theresianen was van kort duur, want op 31 december 1796 werd bij decreet van 15 Fructidor jaar IV (14 september 1796) uitgevaardigd door de Franse republiek meegedeeld dat hun orde werd opgeheven en hun klooster aan de Gentse St.-Kathelijnestraat werd afgeschaft. Kort daarna werd een inventaris opgemaakt en de zusters kregen een verbod om iets ervan te laten verdwijnen. Uiterlijk op 20 januari 1797 moest hun klooster ontruimd zijn. Hun goederen werden verbeurd verklaard⁷. Tijdens de Franse omwenteling troffen we in de gebouwen aan de St.-Kathelijnestraat geen kunstwerken meer aan⁸.

Het huis de Pelikaan werd ingericht als kazerne en werd door de Franse soldaten bezet tot 1810⁹.

Beroofd van hun goederen en inkomsten moesten de religieuzen opnieuw van elkaar scheiden.

Vijf zusters namen hun intrek in de woning van de heer Aers, vijf keerden terug naar hun familie en twee weken uit naar Spanje.

De scheiding van Kerk en Staat en de vervolging van gelovigen stuitte ook op felle tegenstand, wat in 1798 leidde tot de Boerenkrijg.

Een nieuwe impuls kwam in 1807 toen Mgr. Maurice de Broglie bisschop werd van Gent. Opgegroeid in een diep religieus maar ook defensief milieu – zijn vader was maarschalk onder Lodewijk XV- toonde deze edelman samen met zijn vicaris-generaal de eerwaarde heer Lesurre een grote aanhang aan de Romeinse Kerk¹⁰.

Trouw aan hun geloof en orde verenigden zich de nog in leven zijnde zusters in 1808 en huurden een aantal kamers in het klooster van de Geschoeide Karmelieten aan de Steenstraat te Gent.

Nadat ook de goederen van de Geschoeide Karmelieten verbeurd verklaard werden en verkocht waren door de Fransen, begon men vanaf 1797 plaatsen van dit klooster te verhuren aan particulieren. Het was vooral na 1801 dat steeds meer delen van het voormalige Karmelietenklooster, dat bij de Gentenaars beter bekend is onder de naam het Pand, als woonplaatsen of als magazijn verhuurd werden¹¹.

De reden waarom zij hun toevlucht zochten tot deze gebouwen vindt enerzijds zijn verklaring in het feit dat de Geschoeide Karmelieten behoorden tot hun orde, maar vooral in het feit dat de broeders tijdens de openbare verkoop van hun goederen door de Franse bezetter de kerk hadden teruggekocht. Reeds op 8 juli 1797 werd hun kerk heropend voor de eredienst¹². Uit een rapport van 1802 blijkt dat in deze kerk dagelijks de mis werd opgedragen¹³.

Toen de zusters hun intrek namen in het gebouw was de kerk reeds een suc-cursale van Heilig-Kerst.

Erg rustig moet het er niet geweest zijn daar het grootste deel van het pand in beslag genomen werd door een “*fabrique mécanique*” van de lood- en tingerieter Pieter Dierickx in de oude infirmerie en de katoenspinnerij van Jean François Delebecque, die ondergebracht was in de refter en de bibliotheek.

Tot en met de val van Napoleon in 1815 bleef ons land bezet door Frankrijk. Na de slag van Waterloo werden de Zuidelijke Nederlanden bij de Noordelijke gevoegd, maar hierdoor kwam echter geen verbetering op godsdienstig gebied. Hoewel Mgr. de Broglie na drie jaar ballingschap op 26 mei 1814 triomfantelijk naar Gent terug keerde¹⁴, richtten de antiklerikalen in ons land hun vervolging hoofdzakelijk tegen de persoon van de bisschop, wiens kordate houding bij de verdediging der rechten van de Kerk en wiens overwegende invloed op de overige bisschoppen van het land hen dwars zat. Zij slaagden er

tenslotte in om de bisschop op 25 september 1817 te Brussel tot de deportatie te doen veroordelen. Mgr. de Broglie, die de bevoegdheid van deze rechtbank niet wilde erkennen, was niet voor de rechters verschenen maar uitgeweken naar Frankrijk. Aldaar overleed hij in ballingschap te Parijs op 20 juli 1821. Nadien duurde het tot 1829 alvorens er te Gent een nieuwe bisschop, Mgr. Joannes-Franciscus Vandevelde (1779-1838) werd aangesteld. Men begrijpt dat dit geen ideaal klimaat was voor de vestigingen van de Roomse orden in de Arteveldestad.

Inmiddels was in 1815 de kerk van het Theresianenklooster in de Holstraat gesloopt¹⁵.

Ten gevolge van het overlijden van een eigenares konden enkele mecenasen o.a. Philips Gobert in 1817 de kloostergebouwen in de Theresianenstraat aankopen. De zusters konden naar hun voormalig klooster terugkeren. Maar de Gentse Theresianen waren nog slechts met vijf en waren oud en ziek. De laatste zuster stierf in 1829.

Het klooster werd gemeubileerd en een twaalfstal schilderijen werden overgebracht, o.a. twee portretten: dat van de stichtster Eleonora van St.-Bernard (Spinola) en dat van moeder Anna van St.-Bartholomeus (°Almendal da la Canada, ° 1-10-1549, † Antwerpen 7-6-1626), een getrouwe gezellin van de H.Theresia¹⁶.

Daarnaast bracht men er de archieven onder, alsook het gebeente van Eleonora de Sint-Bernardus stichtster van het Gentse klooster en de mantel van moeder Anna van St.-Bartholomeus.

Daar de Gentse gemeenschap bleek op te houden te bestaan, ontbood men twee Theresianen uit Brugge om de gemeenschap te herstellen. Men slaagde er maar gedeeltelijk in daar de protestantse staat een klooster als slot en het dragen van een nonnenkleed verbood.

Daar het klooster te groot was voor de enkele nonnen die het bewoonden werd de voorzijde van het klooster verhuurd in 1825 aan de nieuwe congregatie gesticht door kanunnik Triest: de Broeders van Sint-Jan-de-Deo.

De strenge regel van de Karmel kon pas opnieuw ingevoerd worden in het klooster nadat België in 1830 onafhankelijk werd.

Voorspoed kenden de Theresianen niet want op 27 juli 1843 brak een grote brand uit die het grootste deel van de gebouwen teisterde. Opnieuw moesten ze naar een ander onderkomen zoeken. Zij vonden dit tijdelijk in het klooster der Ongeschoeide Karmelieten in de Burgstraat, dat toen weinig monniken telde. Direct begonnen de Theresianen aan de heropbouw van hun klooster en na een jaar en vijf maanden konden ze hun klooster opnieuw betrekken.

De Broeders van St.-Jan-de-Deo vonden een onderkomen aan het Meerhem.

De klokkeruiter van de verdwenen
Leeugemeetekapel

Opnieuw moest een oratorium gebouwd worden. Dit werd opgetrokken aan de pandgang langs de zijde van Theresianenstraat. Daar deze kapel, die sinds 1958 deel uitmaakt van het scholencomplex van H.T.I. St.-Antonius, geteisterd wordt door huiszwalm werden de muren om de ernst van de toestand vast te stellen ontleisterd. Langs de zijde van het slot bemerken we een dichtgemetselde deuropening, die toegang gaf tot de pandgang. Dit wijst er op dat dit bidhuis de oorspronkelijke kapel was van het kloosterslot. De huidige slotkapel is gelegen achter deze kapel.

De vraag is wanneer hebben de Theresianen afstand gedaan van deze kapel. We kunnen moeilijk aanvaarden dat reeds in 1844 deze pas gebouwde kapel werd overgedragen aan het huis van Barmhartigheid, die een onderkomen had gevonden in de nieuwbouw van het

klooster langs de Holstraat. Het was op deze plaats dat het eerste klooster van de broeders van St.-Jan-de-Deo was afgebrand. We mogen zeker aanvaarden dat deze kapel deel uitmaakte van het Jan-Baptist de la Salle-instituut, die sinds 1878 een onderkomen vond in de 19de eeuwse gebouwen¹⁷. Een deel van de 17de eeuwse pandgang, die toegang verschaft aan de kapel, werd door de zusters aan deze school afgestaan. In de kapel treffen we glasramen en een altaarschilderij aan die bekostigd werden door dit instituut. Doch zijn we van mening dat de afstand van deze kapel gebeurde in 1848 toen het huis van

Barmhartigheid verruimd werd met het behoedingshuis. Tijdens deze uitbreiding werd een deel van deze kapel geïntegreerd in de pas opgerichte gebouwen. De mogelijkheid bestaat dat de huidige bidruimte van de zusters een deel is van de kapel en dat een er scheidingsmuur werd geplaatst.

Kort voor de eerste wereldoorlog werden er werkzaamheden uitgevoerd aan de bedaking van het huidige bidhuis van de zusters. In 1911 werd de beroemde kapel met muurschilderingen gesloopt van het godshuis van St.-Jan en St.-Pauwel, bijgenaamd de Leugemeete, aan de Brugse Poortstraat. Kort nadien werd het kleine klokkenruitertje van deze kapel geplaatst op het dak van de bidruimte van de zusters²⁰.

Laat ons hopen dat het kloosterslot niet opnieuw bedreigd wordt met verdwijning en dat de huiszwalm die thans de kapel teistert geen weg zal vinden naar de andere kloostergebouwen.

Rudy van Elslande

¹ R. van Elslande, Het Gents Theresianenklooster tijdens het Ancien Regime, in: Ghendtsche Tydinghen, 35ste jg., 2006, nr.5, blz. 274-297.

² M. De Bleecker, Binnen de poorten van Gent, Gent z.d., blz. 188-189.

³ R. van Elslande, van Elslande 1267-1995, Heren van/ Seigneur de Carpentieringhe, Schoonvelde, Ghisbalde, Ter Beke, Dilsemont, Ten Bornem Elst, Nobelmeers, De Lysselbroek, Ten Heede, Ten Hooghen Walle (Duivelgoet), Ten Paradijs, Ter Vliet, Watermeulen & Langhen Hessel, Wervik 1995. blz. 111.

⁴ Cat. tent. Franse franje naar Gentse maat, Gent Museum Arnold Vander Haeghen 1984, blz. 60-61, nr. 88; Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Stad Gent dl. 4 na, Brussel 1976, blz. 452-454; L Devriese - C. Van Winckel - D. Boncquet, De Pelikaan van 'Den Pelicaen, in: Ghendtsche Tydinghen, 27ste jg., 1998, nr. 2, blz. 96-99; L. Devriese – D. Boncquet, Huisnamen in de Waterwijk, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, nr.1, blz.304; J. Casier, Les travaux de la Commission des Monuments de Gand pendant les années 1912 à 1916, in: Handelingen der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 1919, dl. XVIII, blz.114. Dit huis werd in 1701 gebouwd door L. Bellemans.

⁵ Bouwen door de eeuwen heen, o.c., dl. 4nb Zuid-West, blz. 160.

⁶ G. Goethals, Plan van Gend gemeente en gegraveerd in't iaer 1796.

⁷ J. Néve, Gand sous la domination Française 1792-1814, Gent 1927.

⁸ Geen enkele melding bij Ch. Piot, Rapport à Mr. Le ministre de l'intérieur sur les tableaux enlevés à la Belgique en 1794 et restitués en 1815, Brussel 1883, blz. 111-121.

⁹ Het huis werd aangekocht door conservator P. Van Huffel en ingericht als museum en zetel van de Commissie voor Monumenten. In 1916 werd het aangekocht door

de stad Gent en gerestaureerd. Thans is het opnieuw in privaatbezit; Bouwen door de eeuwen heen, o.c., dl. 4na, blz. 452.

¹⁰ Op verzoek van Napoleon, die zich graag met adellijke personen omringde, werd hij in 1801 benoemd tot aalmoezenier van het hof en daarna tot bisschop van Acqui in Piërmont. Om gezondheidsredenen werd hij overgeplaatst naar Gent, daar Mgr. De Beaumont zijn verplaatsing naar Plaicance in Frankrijk bekomen had. Later dwarsboomde Mgr. de Broglie de plannen van Napoleon tijdens het nationaal concilie van Parijs, door er voor mede te zorgen dat geen nieuwe bisschoppen zonder benoeming van de –inmiddels in Frankrijk opgesloten- paus aangesteld werden.

¹¹ J. Decavele, *De geschoeide Karmelieten te Gent (1272-1796)*, Gent 1974, blz. 34.

¹² Gent, Stadsarchief, Atlas Goetghebuer, *Geschoeide Karmelieten*; J. Decavele, o.c., 1974, blz.33.

¹³ Gent, Rijksarchief, Departement van de Schelde, 365, 18 Pluviose jaar XII; J. Decavele, o.c., Gent 1974, blz. 33.

¹⁴ H. Collumbien, *Gentse memoriedagen: 25-26-27-28 mei*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 31ste jg., 2002, nr. 4, blz. 246-247.

¹⁵ M. De Bleecker, o.c., blz. 189.

¹⁶ Anna van St.-Bartholomeus, Anna Garcia, lekenzuster van de Theresiaanse Karmel (Avila 15-8-1572). Ze was de gezellin en de verpleegster van de H. Theresia. In 1604 kwam ze samen met o.a. Eleonora van St.-Bernardus naar Frankrijk. Koorzuster geworden op uitzonderlijk verlangen van de Franse oversten, werd ze priorin te Pontoise (januari 1605), te Parijs (oktober 1605) en te Tours (1608-1611). In oktober 1611 kwam ze naar Bergen en verbleef er één jaar. In november 1612 stichtte ze de Karmel van Antwerpen samen met Eleonora van St.-Bernardus. Paus Benedictus XV heeft haar zalig verklaard in 1917; Ferdinand de Sainte Thérèse, *Ménologe du carmel, Vies des Saints, Bienheureux, Vénérables, serviteurs de Dieu et personnages illustres par leur piété, de l'Ordre de Notre-Dame du Mont-Carmel depuis son origine jusqu'à nos jours*, 2de dl., Rijsel-Brugge-Parijs 1879, blz.133-141; P. Serouet, *La bienheureuse Anne de St.-Barthélemy*, in : *Carmel* 1977, nr. 3, blz. 241-242; François-Florent de l'Enfant Jésus, *Vie de la bienheureuse Anne de Saint-Barthélemy*, Parijs 1918; M. Bouix, *Eigenhandige levensbeschrijving der venerable Moeder Anna van den H. Bartholomaeüs, onafscheidelijke gezellin van de H. Theresia en stichteres der Carmelitessen-kloosters van Pontoise, Tours en Antwerpen, Antwerpen-Beers 1872*.

¹⁷ R. van Elslande, *Van St.-Jan de Deoklooster tot behoedingshuis en De La Salle-instituut*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 34ste jg., 2005, nr. 6, blz. 360-372.

¹⁸ R. van Elslande, *Van St.-Jan de Deoklooster tot behoedingshuis en De La Salle-instituut*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 34ste jg., 2005, nr. 5, blz. 294-306.

¹⁹ *Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur*, dl. 4nb, Stad Gent Zuid-West, Gent 1979, blz.455.

²⁰ Deze klokkenruiter kan onmogelijk vroeger verwijderd worden zijn van het dak, daar de kapel op het einde van de 19de eeuw door F. De Potter, Gent van den oud-

sten tijd tot heden, 8ste deel, Gent z.d., blz. 498, omschreven wordt als “eene donkere zaal..., want de vensters zijn toegemetst, opgepropt met biertonnen, tusschen welke men bij middel van een lantaarn, hier en daar nog eenige omtrekken der muurschildering zal herkennen”. Indien het klokje voordien verwijderd was geworden, zou de kapel vanuit het dak verlicht zijn.

GENTSE MEMORIEDAGEN: 3-4-5-6 SEPTEMBER

3 September 1352

Dood van de oude, kranke, kreupele Margareta ‘s Brunen.

De schatrijke vrouw van Willem Wenemaer had op 30 November 1330 het kloosterkleed aantrokken. Vijf jaar nadat haar man sneuvelde.

3 September 1539

Het “Calfvel” van 1515 wordt onder groot tumult op het Stadhuis in 1.000 stukken gescheurd.

Dit fameus Calfvel was in feite een decreet dat Keizer Karel uitgevaardigd had in 1515 en waarbij de stricte toepassing bevolen werd van het Verdrag van Cadzand. De Gentenaars hadden geen enkele reden om fier te zijn over dit Verdrag dat zij in 1492 met Maximiliaan van Oostenrijk hadden moeten afsluiten in Sluis, en ze werden er liefst zo weinig mogelijk aan herinnerd.

Wij leven in 1539, het jaar van de opstand tegen Keizer Karel. Het is al een heel tijdje dat het niet meer vlot tussen de Gentenaars en Karel wegens het feit dat de Keizer meer belastingen eist dan de Gentenaars redelijk en gepast vinden.

De gemoederen zijn opgehitst en, zoals dat meestal het geval is in dergelijke omstandigheden, maken enkele provocateurs daar gretig gebruik van om enkele hectoliters olie op het vuur te gieten.